

ЎТМИШГА НАЗАР

МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE



Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Доғистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT


1. Абира Амановна Ҳусейнова АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ.....	5
2. Дилором Бобожонова ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ, ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИ ВА ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	13
3. Сайпулла Нарзуллаевич Турсунов XX АСР БОШЛАРИДА СУРХОН ВОҲАСИДА СУҒОРИШ ТИЗИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	23
4. Шокир Сафарович Гаффоров РОССИЯ ИМПЕРИЯСИНИНГ ТУРКИСТОНДА АМАЛГА ОШИРГАН АҲОЛИНИ КЎЧИРИШ СИЁСАТИ (XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошлари).....	30
5. Қобулжон Махамаджанович Насритдинов МАРКАЗИЙ ФАРҒОНА ЕРЛАРИНИНГ СУҒОРИЛИШ ТАРИХИДАН.....	38
6. Анвар Яхшиев ЮНОН-БАКТРИЯ ПОДШОЛИГИДА ҲУКМРОНЛИК ҚИЛГАН СУЛОЛАЛАР.....	43
7. Дилбар Тўраевна Абдурасулова МУСТАМЛАКАЧИЛИК ДАВРИДА ЖИЗЗАХ ШАҲРИДА ХАЛҚ ТАЪЛИМИ АҲВОЛИ.....	53
8. Шахрух Раупович Абдурасилов ЎРТА АСРЛАРДА ТОШКЕНТНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА ЭТНИК ТАРИХИ.....	58
9. Анваржон Орифжонович Алиев ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ ТИЗИМИНИНГ ФАОЛИЯТИ ДОИРАСИДА ЭЛЕКТРОН АРХИВНИ ЯРАТИШ КОНЦЕПЦИЯСИ ВА УСУЛЛАРИ.....	65
10. Икром Нематович Жўраев ҚАДИМГИ ХОРАЗМ ҲУДУДЛАРИДА ЮЗ БЕРГАН ЭТНОГЕНЕТИК ЖАРАЁНЛАРНИНГ АРХЕОЛОГИК МАНБАЛАРДА АКС ЭТИШИ.....	74
11. Bobirjon Izzatullayevich Izzatullayev МАРКАЗИЙ ОСИЙОДА АҚШ STRATEGIK KOMMUNIKATSIYA SOHALARI.....	81
12. Shuxrat Suvonovich Norov O'ZBEKISTONDA MAHALLIY HOKIMIYAT ORGANLARI FAOLIYATIGA ASOSLANGAN HOLDA BANDLIKNI TA'MINLASHDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINING TARIXIY TAJRIBASI (NAVOIY VILOYATI ARXIV MATERIALLARI ASOSIDA).....	88
13. Go'zal Qodirovna Razzakova ВОҲА ТҶЙ МАРОСИМЛАРИДА ХАЛФАЧИЛИКНИНГ ЎРНИ.....	96

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Абира Амановна Хусейнова,
Бухоро давлат университети профессори,
Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис
Сенати хотин-қизлар ва гендер тенглик
масалалари қўмитаси аъзоси

АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТ ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ

For citation: Abira A.Khuseynova. ROLE OF WOMEN IN SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF SOCIETY. Look to the past. 2021, Special issue, pp.5-12

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-SI-1>

АННОТАЦИЯ

Мақолада аёлларнинг жамият ҳаётидаги ўрни тадқиқ қилинган. Фалсафий таълимотлар тарихида гендер муносабатлари таҳлил қилиниб, ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар ва жараёнларда аёлларга муносабат масаласи тадқиқ этилган. Шарқ ва Ғарб ижтимоий-фалсафий тафаккурида аёлларнинг жамиятдаги ўрни хусусидаги фикрлар илмий тарзда ўрганилган. Мустақиллик йилларида аёлларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини оширишга қаратилган ислохотлар мазмуни ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Гендер сиёсати, ижтимоий фаоллик, давлат бошқаруви, оила, фарзанд тарбияси, гендер тенглик.

Абира Амановна Хусейнова,
профессор Бухарского государственного университета,
Член комитета по вопросам женщин и гендерного равенства
Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан

РОЛЬ ЖЕНЩИН В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется роль женщины в обществе. Анализируется гендерные отношения в истории философских учений и раскрыта проблема отношения к женщинам в социально-политических изменениях и процессах. Научно изучены мысли о роли женщин в обществе в восточной и западной социально-философской мысли. Изложено содержание реформ, направленных на повышение общественно-политической активности женщин за годы независимости.

Ключевые слова: Гендерная политика, социальная активность, государственное управление, семья, воспитание ребенка, гендерное равенство.

Abira A. Khuseynova,
Professor of the Bukhara State University,
Member of the Committee on Women and
Gender Equality of the Senate of the
Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

ROLE OF WOMEN IN SOCIAL AND POLITICAL LIFE OF SOCIETY

ABSTRACT

The article examines the role of women in society. Gender relations in the history of philosophical doctrines are analyzed and the problem of attitudes towards women in socio-political changes and processes is revealed. The ideas about the role of women in society in Eastern and Western socio-philosophical thought have been scientifically studied. The content of the reforms aimed at increasing the social and political activity of women during the years of independence is stated.

Index Terms: Gender policy, social activity, public administration, family, child-rearing, gender equality.

1. Долзарблиги:

Мустақиллик йилларида эришган ютуқларимизга таяниб, миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари дадил қадам қўйиб бормоқдамиз. Мамлакатимизнинг сиёсий ҳаётида, давлат ва жамият бошқарувида, иқтисодиётимизнинг барча тармоқларида, маданият, илму - фан, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, спорт каби ижтимоий соҳаларда аёлларимизнинг ўрни ва роли ортиб бораётганлиги айниқса, эътиборлидир.

Тарихдан маълумки, минг йиллар давомида ҳар қайси жамиятнинг маданий даражаси ва маънавий баркамоллиги аёлларга бўлган муносабат билан белгиланган. Аёлни эъзозлаш, унга эҳтиром кўрсатиш ўзбек халқига хос хусусиятдир. Демократия аёл ҳуқуқи – инсон ҳуқуқи, инсон муаммоси – аёл муаммоси эканлигини эътироф этади. Шунинг учун ҳам мустақиллик йилларида аёллар масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, хотин-қизларнинг давлат ва жамият қурилишидаги фаоллигини ошириш учун зарур сиёсий-ҳуқуқий база яратилди. Айниқса, кейинги уч-тўрт йил давомида ушбу масалада янада чуқур ва изчил ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу эса мавзунинг долзарблигини белгилайди.

2. Методлар:

Мақола умум қабул қилинган тарихий методлар – тарихийлик, қиёсий-манتيқий таҳлил, кетма-кетлик, холислик, жараёнларга давр нуқтаи назаридан баҳо бериш тамойиллари асосида ёритилган бўлиб, унда хотин-қизларнинг жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги ўрни масаласи ёритилган.

3. Тадқиқот натижалари:

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда турли соҳа ва тармоқларда меҳнат қилаётган ишчи ва хизматчиларнинг 45 фоизини хотин-қизлар ташкил қилади. Конституцияимизнинг 46-моддасида белгилаб қўйилган «хотин-қизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлидирлар» деган ғоя ҳаётга изчил татбиқ этилмоқда. “Ўзбекистон тарихида биринчи марта миллий парламентда аёллар сони Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан белгиланган тавсияларга мос даражага етди. Мамлакатимиз парламенти аёл депутатлар сони бўйича дунёдаги 190 та миллий парламент ўртасида 37-ўринга кўтарилди. Ҳолбуки, – шунга эътибор беришингизни сўрайман – бундан 5 йил аввал биз бу борада 128-ўринда эдик”[6]. Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг сиёсий партиялари аъзолигидаги хотин-қизларнинг улуши ҳам ўтган йилларга нисбатан ортанлигини кўрсатмоқда. Жумладан, Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси аъзоларининг 29 фоизи, Ўзбекистон Халқ демократик партияси аъзоларининг 28 фоизи, Ўзбекистон Экологик партия аъзоларининг 22 фоизи, Ўзбекистон “Адолат” социал-демократик партияси аъзоларининг 21 фоизи ва Ўзбекистон Либерал-демократик партияси аъзоларининг 20 фоизини хотин-қизлар ташкил қилмоқда.

Фалсафий таълимотлар тарихи гендер муносабатлари фалсафий тафаккурнинг доимий баҳс мавзуси бўлганлигини тасдиқлайди. «Гендер» тушунчаси XX асрнинг иккинчи ярмида илмий муомалага киритилган бўлса-да, унинг мазмуни қадимийдир. Икки жинс, яъни эркак ва аёл муносабатлари антик давр фалсафаси, ўрта асрлар фалсафаси, Уйғониш даври фалсафаси, янги давр фалсафасида ўз ифодасини топганлиги ушбу фикр тасдиғидир.

Демак, «гендер муносабатлари» бугунги замон фанининг кашфиёти эмас, балки қадимдан илмий тадқиқот предмети сифатида тадқиқ этиб келинади.

Маълумки, ижтимоий-сиёсий ва гуманитар фанларда аёл ва эркак муносабатлари тарихини матриархат ва патриархат даврларга бўлиш, оила, хусусий мулк ва давлатнинг пайдо бўлиши билан мавжуд ижтимоий муносабатлар тизими ўзгариб, «патриархат» даври бошлангани фанда эътироф этилган [7]. Ибтидоий муносабатларни, оилани сақлаш ва мустаҳкамлаш зарурлигини аёл инстинктив ҳис қилган. Ҳар бир йўқотиш қабила учун қимматга тушган, шунинг учун илк босқичда босқинчи аёллар учрамайди. Бироқ матриархат давридаги аёллар ўз кучи, сеҳри ва қобилиятига ишонганлар. Шунинг учун ҳам илк худолар аёл тимсолида тасвирланган.

Бугун дунёда кечаётган глобал аҳамиятга эга ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар ва жараёнлар, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, демократик қадриятларни қарор топтириш ва умумсайёравий жаҳон миқёсида фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар аёллар масаласига ҳам янгича ёндашишни тақозо этади. Илк феминизм сифатида матриархат давридаги жамоанинг, уруғнинг, қабиланинг аёллар томонидан бошқарилиши назарда тутилади. Ушбу даврда аёлларнинг жамоа ҳаётидаги роли юқори бўлган. Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, матриархат даврида оналик ҳуқуқи ҳукм сурган, қабилалар ҳаётига тааллуқли барча масалаларни аёллар кенгаши ёки аёл-йўлбошчи ҳал қилган. Геродотнинг ёзишича, скиф ва массагет аёллари нафақат жангларда қатнашганлар, балки жангни давом эттириш ёки тўхтатиш масаласини ҳам ҳал этганлар [8].

Тарихий тараққиётдан маълумки, кишилиқ жамияти тараққиётининг барча даврларида аёлларнинг ўз ўрни бўлган. Шунингдек, мазкур даврларда яратилган тарихий манбаларда турли хил жараёнларда эркаклар билан бир қаторда аёлларнинг ҳам фаол иштирок этганликлари хусусида маълумотлар бор. Жумладан, Ўрта Осиё аёлларининг қадимги тарихий даврлардаги ижтимоий мавқеи ва уларнинг ҳаёт тарзи ҳақидаги баъзи бир маълумотлар қадимги юнон тарихчиси Геродотнинг “Тарих”, Страбоннинг “География”, Абу Райҳон Берунийнинг “Ўтмиш халқлардан қолган ёдгорликлар”, Маҳмуд Қошғарийнинг “Девони луғотут турк” асарларида учратиш мумкин. Таъкидлаш жоизки, “Авесто”да ҳам аёл, оила, фарзанд тарбияси билан боғлиқ жуда кўп фикрлар учрайди.

Ҳаёт давомийлиги ва абадийлигини ўзида мужассам этган аёл зотини, табаррук оналар аждоқларимиз маънавий меросида улуғланган. Муқаддас манбаларда, мутафаккирларимиз томонидан “Жаннат оналар оёғи остидадир” деган мазмундаги ҳикматли сўзларда ҳам муқаддас она эъзозланади. “Авесто”да мадҳ этилган аёл Ашада эса, одамларнинг ана шу истаклари гавдаланган. Муқаддас китобда Ашага берилган таъриф ўзига хослиги билан ажралиб туради: “Эъзозлаймиз ва ардоқлаймиз Парвардигор Мазда қизини, Барҳаёт Валийлар синглисини Нажоткорлар дониши бирлан Нажот сари элтадир Аша Ким чорлайди уни йироқдан, Ким чорлайди уни ёвуқдан, Саҳий-ла айлайдир инъом” [9].

Инсоният наздида Аша нажоткорлик тимсоли, қийинчиликларни даф этувчи нажоткор. У доимо ҳар жойда, ҳамиша одамларга эзуликлар инъом этади. Ашанинг ниятлари пок, орзу истаклари пок. У фақат яхшилиқни ўйлайди, тўғрилиқни сўзлайди, қиладиган амаллари ҳам фойдалидир. Шунинг учун одамлар уни улуғлайди, унга сажда қилади. Илоҳий Аша шарофатлиқ тимсоли сифатида одамлар қалбида яшайди. Аёл талқинида берилган илоҳий хилқат барча эзуликларнинг бунёдкори, яхшилиқларнинг ҳимоячисидир. Ҳосилнинг мўллиги, чорванинг тўқлиги, еру кўкнинг яшнаши у туфайли. Муқаддас манбада қайд этилишича, у ерни яшнатади, яйловларни гуллатади. Шунинг учун одамлар унга талпинади, ҳамду санолар ўқиб ардоқлайди. “Авесто”да эъзгу қисмат ва эътиқод маъбудаси тимсоли Аша улуғланиб, барча шодликлар, осудалиқ, эзулик унинг

номи билан боғланиб талқин этилган. Шунингдек, у илоҳий фаришта сифатида авлодларни ва насл-насабларни асрагувчи, эҳтиёт қилувчидир. У инсонийликнинг буюк тимсолидир. Оила масаласи ҳам мазкур муқаддас манбада ўз аксини топган. Зардуштийликда никоҳ бир умрга муҳрланган. Оила моногам бўлган. Эр-хотиннинг бир-бирига хиёлати қаттиқ лаънатланган. “Авесто”нинг асосан насрий баёнларидан иборат “Вендидат” қисмида оила бутунлигини сақлаш, никоҳ тартиблари, никоҳнинг бекор қилиниш сабаблари хусусида куйидаги фикрлар айтиб ўтилган: “Эй, оила қураётган йигит-қизлар, Сизларни огоҳлантириб шуни айтмоқчиманки, ҳар бирингиз покиза ҳаёт йўлида ғайрат қилингиз. Ҳар бирингиз яхши хулқ ва амал билан ўз оилангизнинг мустаҳкам, саодатли бўлишига эришинг!”. Зардушт аёл ҳуқуқини таҳқир этмоқ – ёмон амалдир, у нодонлик белгисидир” дейди. Зардуштийлик дини жамиятда, оилада аёлнинг эркак билан тенг ҳуқуқли бўлишига интилган.

Аёлларга хос ишчанлик, лидерлик, тадбиркорлик белгилари тўғрисида хитойлик файласуф аёл Цзинь-Нин Цуннинг фикрлари эътиборга лойиқдир. Жумладан, у “аёл – гўзаллик ижодкоридир” деб таъкидлайди. Ҳаёт аёлнинг қўлларига муҳтождир. Унинг фикрича, аёллар лидерлиги ва тадбиркорлиги шарқона анъаналарга, хусусан, Дао фалсафасига мос келади. Шарқ аёли қандай фаолият билан шуғулланмасин, деб уқтиради бу доно аёл, у гўзалликни тарғиб этувчи, ахлоқий идеалларни ўзида ифода қилувчи тимсол бўлиб қолади. Цзинь-Нин Цун наздида “аёл – инсонийликни асровчидир”, яъни бу фикрда аёлнинг азалдан оилапарварлиги, фарзандсевар хилқат бўлиб келгани мадҳ этилади [10].

Г.Плосснинг ёзишича, ведалардан олдинги даврларда Ҳиндистонда аёллар эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлганлар, ижтимоий ҳаётда ва жангларда қатнашганлар. Браҳмонизм ва мутаассиб қоҳинлар даврида аёллар эркакларга, тузумга тобе бўлиб қолганлар [11]. Бундай мисолларни яна кўплаб келтиришимиз мумкин [12].

Юнон цивилизацияси ва фалсафаси тарихида гетера (юнонча *Etaira* ёки *Ethos*) – дўст, ўртоқлар сезиларли из қолдирган. Улар чиройли ташқи кўринишга эга эркин аёллар бўлганлар. Гетералар рақс тушиш, мусиқа чалиш, нотиклик, адабиёт ва фалсафани яхши билишган, давлат арбоблари, аслзодалар билан суҳбат қуриб, уларни ром эта олганлар. «Ўзларининг бетакрорлиги, хусни-жамоли ва нозик ақли билан улар атрофида гўзаллик ва муҳаббат бобида ким ўзди муҳитини яратганлар, дидни нафислаштириб, қалбда севги оловини ёндирганлар, илм-фан, адабиёт ва санъатнинг ривожланишига ёрдам берганлар... Гетералар гўзаллигига шоирлар, файласуфлар, довжорак лашкарбошилар, ҳатто шоҳлар ҳам дош беролмаганлар» [13]. Сукрот, Платон, Эпикур, Александр Македонский, Периклларнинг ҳам гетералари бўлгани тарихдан маълум. Македониялик Александр гетералари билан давлат ишлари тўғрисида маслаҳатлашиб турган» [14].

Инсоният тарихининг барча даврларида ўзининг ўткир ақли, қобилияти ва билими билан эркаклардан қолишмайдиган аёллар кўп бўлган. Улардан айримларининг кашфиётлари бугунгача ўз қимматини йўқотмаган. Масалан, александриялик Ипатия (IV аср) – математика, астрономия, астрология, нотиклик санъатини яхши билган. Унинг математикадаги ғоялари асосида гиперболо, парабола ва эллипс кашф этилган; Хитой империясининг маликаси Ши Дун ёрдамчиси билан бирга тут дарахтининг ёғочидан олинадиган биринчи қоғозни ихтиро қилган; Хильдегард фон Бинген XII аср рассоми ва мусиқачиси бўлган. Мария Винкельман XVII аср атоқли немис астрономи бўлиб, янги комета кашф этган, аммо ўз ихтиросини эрининг номига ўтказишга мажбур бўлган. Инглиз физиги Мария Соммервиль Пьер Лапласнинг само механикаси тўғрисидаги машҳур асарини таржима қилган ва шарҳлаган. Бу китоб юз йил давомида Кембридж университети талабалари учун дарслик бўлиб хизмат қилган. Аммо дарслик муаллифи ушбу билим даргоҳига на ўқишга ва на ишга қабул қилинган.

Амир Темур Шарқ аёлларидаги тенгсиз нафосат, матонат ва инсоний фазилатларни ўз вақтида пайқаб олган. Шунинг учун ҳам уларга барча имкониятлар яратиб берилган. Амир Темур давлати идораларини мустаҳкамлашда ва уни бошқаришда, ободонлаштириш, теурий шахзодаларни тарбиялашда “унинг хотинлардан энг муқаддами ва баркамол Катта Малика (Сарой Мулк хоним)” Бибихонимнинг хизматлари чексиз бўлган. Соҳибқирон бу

оқила аёлга набиралари, Шохруҳ Мирзо, Муҳаммад Султон Мирзо, Ҳалил Султон Мирзо, Улуғбек Мирзоларни тарбиялаш вазифасини ишониб топширган. У ўзининг мафтункор латофати, ёрга садоқати, доно ва ҳозиржавоблиги, чексиз инсоний фазилатларга эга бўлганлиги билан бошқа маликалардан ажралиб турган, шунинг учун ҳам Сароймулкхоним Амир Темурнинг самимий ҳурмати, садоқатига сазовор бўлган.

Соҳибқирон 1399 йил Ҳиндистон сафаридан қайтганидан сўнг Бибихоним шарафига мачит ва мадраса қуришга буйруқ беради. Ҳозир ҳам бу муҳташам бино Самарқанд кўркига кўрк кўшиб турибди.

Амир Темур ўғиллари ва невараларига келин танлашда ўзи иштирок этган. Бўлажак келинни оиласи, насл-насаби ва таълим – тарбиясига жиддий эътибор берган. Шу ўринда Соҳибқирон Амир Темурнинг аёлга, оилага муқаддас деб қараганини исботловчи фикрлари мавжуд: «Ўғилларим, набираларим ва яқинларимни уйлантирмоқ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Келин бўлмишнинг насл-насабини, етти пуштини суриштирдим. Хос одамлар орқали соғлиқ-саломатлигини, жисмонан камолатини аниқладим. Келин бўлмиш насл-насибаси, одоб-ахлоқи, соғлом ва бақувватлиги билан барча қусурлардан холи бўлсагина эл-юртга катта тўй-томоша бериб, келин туширдим».

Манбаларга кўра, Темурийлар даврида хотин-қизлар учун алоҳида мактаблар очилган. Бу ерда отинбиблар ўқитувчилик қилганлар. Оддий халқнинг қизларига таълим берадиган мактаблар ҳам мавжуд бўлиб, улар маҳаллаларда ташкил этилган. Махсус таълим олган отинбиблар бу мактабларда қизларга сабоқ берганлар. Мазкур фикрлардан айтиш мумкинки, ўша давр аёлларининг садоқатли, оқила ва маънавиятли бўлганлиги сабабли уларга бўлган муносабат ҳам юксак бўлган.

Ризоуддин ибн Фахриддин “Оила” номли асарида аёллар ҳақида шундай ёзади: “Агарда оила кемага ўхшатилса, хотун кеманинг куйруғи ҳукмида бўлур. Дарёда катта қувватга эга бўлган кема куйруқ ҳаракатига эргашиб юргани каби, мамлакат мисолида бўлган оилаларда оила ичида бўлган хотун ҳаракатига эргашурлар. Хотунлари тарбияли бўлган халқ – тарбияли-ю, хотунлари тарбиясиз бўлган халқ – тарбиясиз, хотунлари тиришқоқ, тадбиркор иродали бўлган халқ – бою, хотунлари ялқов ёки исрофгар халқ фақир бўлиши аниқдир” [15].

Юқорида келтирилган баъзи бир манбалардаги фикрлардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, аёллар масаласи жамият тараққиётида жуда муҳим ўрин эгаллайди.

Д. Алимованинг ёзишича, «аёллар масаласини ҳал этишда фан реал вазиятдан ажратилмаган ҳолда, тадқиқотлар эса ижтимоий борлиқни назарда тутган ҳолда олиб борилиши керак... Айниқса аёллар масаласининг фалсафий ва ҳуқуқий томонларини ўрганиш мақсадга йўналтирилган ва янада чуқур тадқиқотларни тақозо этади» [16].

Маълумки, XX асрнинг 80-йилларида БМТ ташаббуси билан «Гендер ва тараққиёт» дастури ишлаб чиқилиб, жаҳон миқёсида амалга ошириш учун тавсия этилди. «Гендер» тушунчаси «жинс» маъносини англатади. Илмий адабиётларда «гендер» тушунчасига берилган бир қанча таърифларни учратиш мумкин. Жумладан, О.В.Рябовнинг фикрича, «гендер эркак ва аёл ўртасидаги муносабатлар тизимидир» [17]. Н.М.Муравьёва эса, «Гендер фақатгина аёллар муаммосини эмас, балки жамиятдаги мавжуд муаммоларни ҳал қилиш калити ҳисобланади» [18], – деб ёзади.

Мустақиллик Ўзбекистон аёлларини жамиятнинг том маънодаги тенг ҳуқуқли аъзосига, жумладан, сиёсат субъектига айлантирди. Мустақиллик туфайли аёллар давлат ва жамият бошқарувида бевосита ёки билвосита иштирок этиш имкониятига эга бўлдилар. Бу – Ўзбекистон халқининг, жумладан, аёлларимизнинг тарихий ютуғидир. Албатта, бу ютуқ ўзидан бўлгани йўқ.

Мустақил Ўзбекистон қонунчилиги ва амалиётида «сиёсат – эркакларнинг иши», деган ҳукмрон дунёқарашга барҳам берилди. БМТ томонидан 1952 йил 20 декабрда қабул қилинган «Аёлларнинг сиёсий ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция»да [1] ифодаланган «Аёллар барча сайловларда эркаклар билан тенг шароитлар асосида, ҳеч бир камситишларсиз овоз бериш ҳуқуқига эга» (1-модда); «Аёллар миллий қонун билан

белгиланган, ошкора сайловларни талаб этадиган барча муассасаларга эркаклар билан тенг шароитлар асосида, ҳеч бир камситишларсиз сайланишлари мумкин» (2-модда); «Аёллар эркаклар билан тенг шароитлар асосида жамоат-давлат хизматида лавозимни эгаллаш ва миллий қонунда белгиланган барча жамоат-давлат вазифаларини бажариш ҳуқуқига эга» (3-модда) – барча талаблари изчиллик билан ҳаётга татбиқ этилмоқда.

Ҳозирги кунда хотин-қизларимизнинг жамиятдаги ролини оширишга, уларни қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида ижтимоий муносабатларда ҳам, қонунчиликда ҳам жуда катта ўзгаришлар рўй бермоқда. Жумладан, 02.09.2019 йилда “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни [3] қабул қилинди. Қонун билан илк бор миллий қонунчилигимизда “гендер” тушунчасига таъриф берилиб, давлат хизмати, сайлов жараёнлари, ижтимоий-иқтисодий, таълим, илм-фан, маданият ҳамда соғлиқни сақлаш соҳаларида хотин-қизлар ва эркаклар учун давлат томонидан тенг ҳуқуқ ва имкониятлар яратилиши кафолатланди. Гендер тенгликни таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, парламент юқори палатасида Хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари кўмитаси, Ўзбекистон Республикасининг Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича комиссияси, Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш масалалари бўйича Маслаҳат-кенгашлари ташкил этилди.

Соҳага оид қонунларнинг самарали ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг 2020 — 2030 йилларда гендер тенгликни таъминлаш стратегияси лойиҳаси тайёрланди. Ушбу ҳужжат Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси [2]да белгиланган устувор вазифалар ҳамда 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсадлар [5] ва бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ ишлаб чиқилди. “Ўзбекистон Республикасининг 2020 — 2030 йилларда гендер тенгликни таъминлаш стратегияси 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат Дастури тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида [4]ҳам айнан хотин-қизларнинг давлат ва жамият бошқарувидаги кенг иштирокини таъминлаш масаласига жуда катта эътибор қаратилган.

4. Хулосалар:

Таъкидлаш лозимки, Гендер тенгликни таъминлаш стратегиясининг ишлаб чиқилиши ва қабул қилиниши мамлакатда инсон ҳуқуқларига нисбатан ҳурмат билан қарашни шакллантириш, Ўзбекистоннинг халқаро майдондаги обрў-эътиборини янада юксалтириш имконини беради. Гендер стратегиясини ишлаб чиқишдан асосий мақсад – ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар хотин-қизлар ва эркакларнинг ҳақиқий тенглигини таъминлашдан иборат. Узоқ истиқболдаги мақсадли вазифалардан келиб чиқиб, гендер тенгликка эришиш стратегияси куйидаги 6 та устувор йўналишларни қамраб олди:

Биринчи устувор йўналиш - давлат хизмати соҳасида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш;

Иккинчи устувор йўналиш - сайлов ҳуқуқларини амалга оширишда хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш;

Учинчи устувор йўналиш - ижтимоий-иқтисодий соҳаларда хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш;

Тўртинчи устувор йўналиш - оилавий муносабатлар ҳамда болалар тарбияси соҳасида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш;

Бешинчи устувор йўналиш - таълим, илм-фан, маданият ҳамда соғлиқни сақлаш соҳасида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш;

Олтинчи устувор йўналиш - гендер тенгликни таъминлаш тадбирларини ҳисобга олган ҳолда давлат дастурларини бюджетлаштириш ва молиялаштириш.

2020-2030 йилларда Гендер тенгликка эришиш стратегиясини амалга ошириш орқали бир қатор натижаларга эришиш кўзда тутилган. Булар:

Биринчидан, давлат органларининг раҳбарлик лавозимларига хотин-қизларни тайинлаш амалиётини кенгайтириш;

Иккинчидан, хотин-қизларни сайлов жараёнларига кенг жалб қилиш, улар учун муносиб меҳнат шароитларини яратиш ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш борасидаги ишларнинг самарадорлигини ошириш;

Учинчидан, уларнинг ҳуқуқий саводхонлигини юксалтириш;

Тўртинчидан, оилавий ажримларнинг олдини олиш, уй меҳнатига нисбатан жамиятда шакланган қарашлар ва муносабатни ўзгартириш, уни амалга оширишда жинс бўйича камситишнинг олдини олиш;

Бешинчидан, ҳудудларда, айниқса, қишлоқ жойларда хотин-қизлар ва эркакларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий хизматлар сифатини ошириш;

Олтинчидан, мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, тиббиёт ҳамда эркаклар улуши кам бўлган бошқа соҳаларга эркакларни жалб қилиш;

Еттинчидан, “Гендерга йўналтирилган бюджетлаштириш” тизимини босқичма-босқич жорий этиш ва бошқалар.

Гендер тенгликка эришиш стратегияси 10 йиллик муддатни қамраб олганлигига қарамай, жамиятдаги сиёсий-ҳуқуқий, иқтисодий қарашлар, стратегияни аҳолининг турли қатламларига бирдай татбиқ этишнинг ўзига хосликларини инобатга олиб, уни амалга ошириш қисқа муддатларда босқичма-босқич олиб борилади.

Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Ҳаётимизнинг файзу фариштаси бўлган мунис оналаримиз, меҳрибон опа-сингилларимизга муносиб меҳнат ва турмуш шароитини яратиб бериш, уларни рози қилиш – барча даражадаги раҳбарларнинг нафақат хизмат вазифаси, балки, энг аввало, инсоний бурчидир”.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. «Аёлларнинг сиёсий ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция» (БМТ томонидан 1952 йил 20 декабрда қабул қилинган). (Konventsiya o politicheskikh pravakh zhenshchin (prinyata OON 20 dekabrya 1952 g.).
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. (Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan ot 7 fevralya 2017 goda № PF-4947 «O Strategii deystviy po dal'neyshemu razvitiyu Respubliki Uzbekistan»)
3. “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни (ЎРҚ-562-сон 02.09.2019) (Zakon Respubliki Uzbekistan «O garantiyakh ravnykh prav i vozmozhnostey zhenshchin i muzhchin» (ZRU-562 № 02.09.2019).
4. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат Дастури тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 03.02.2021 йил ПФ-6155-сонли Фармони. (Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan № PF-6155 ot 03.02.2021 «O Gosudarstvennoy programme realizatsii Strategii deystviy po pyati prioritetnym napravleniyam razvitiya Respubliki Uzbekistan na 2017-2021 gody v «God podderzhki i zdorov'ya molodezhi»).
5. 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 20.10.2018 йил 841-сон Қарори. (Postanovleniye Kabineta

- Ministrov Respubliki Uzbekistan ot 20.10.2018 № 841 «O merakh po realizatsii natsional'nykh tseley i zadach v oblasti ustoychivogo razvitiya do 2030 goda»).
6. 6.Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро хотин-қизлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи //2020 йил 7 март (Vystupleniye Prezidenta Respubliki Uzbekistan Shavkata Mirziyoeva na torzhestvennoy tseremonii, posvyashchennoy Mezhdunarodnomu zhenskomu dnyu // 7 marta 2020 g.)
 7. Бебель А. Женщина и социализм. – М.: Политиздат, 1959. – С. 68–96. (Bebel' A. Zhenshchina i sotsializm. – М.: Politizdat, 1959. - s. 68–96).
 8. Геродот. История. – М.: Олма-Пресс, 2004. – С. 181. (Gerodot. Istoriya. – М.: Olma-Press, 2004. – S. 181.)
 9. “Авесто” тарихий-адабий ёдгорлик. Асқад Маҳкам таржимаси. – Т., Шарқ, 2001. (Avestoning tarixiy va adabiy yodgorligi. Asqad Mahkam tomonidan tarjima qilingan. - Т., Shark, 2001 yil.)
 10. Цзинь-Нин Цун. Искусство войны. Древнекитайская мудрость Сунь-Цзы для женщин, стремящихся к успеху. – Москва: ЭКСМО, 2008. -С.114. (TSzin'-Nin Tsun. Iskusstvo voyny. Drevnekitayskaya mudrost' Sun'-TSzy dlya zhenshchin, stremyashchikhsya k uspekhu. – Moskva: EKSMO, 2008. -S.114).
 11. Плось Г. Женщина в естествоведении и народоведении. – Сыктывкар-Киров: Вятка, 1995. – С. 282. (Ploss' G. Zhenshchina v yestestvovedenii i narodovedenii. – Syktyvkar-Kirov: Vyatka, 1995. – S. 282).
 12. История древнего Востока / Под ред. В.И.Кудищина. – М.: Высш. shk., 2005; Массон В.М. Средняя Азия и Древний Восток. – М.-Л., 1964; Шетенко А.Я. Первобытный Индиан. – Л.: Наука, 1979 (Istoriya drevnego Vostoka / Pod red. V.I.Kudishchina. – М.: Vyssh. shk., 2005; Masson V.M. Srednyaya Aziya i Drevnyu Vostok. – М.-L., 1964; Shetenko A.YA. Pervobytny Indistan. – L.: Nauka, 1979).
 13. 13.Дюпун Е. Проституция в древности. – Кишинев: Логос, 1991. – С. 83. (Dyupun Ye. Prostitutsiya v drevnosti. – Kishinev: Logos, 1991. – S. 83).
 14. 14.Сафаева С. Аёллар масаласи: умумижтимой ва миллий жиҳатлар. – Тошкент: Ўзбекистон, 2003. – Б. 32. (Safayeva S. Problema zhenshchin: sotsial'nyye i natsional'nyye aspekty. – Tashkent: Uzbekistan, 2003. – B.32).
 15. 15.Ризоуддин ибн Фахриддин. Оила. Т.: Мехнат-1991. 9-бет (Rizouddin ibn Faksriddin. Oila. T. : Mekhnat-1991. Str.9).
 16. 16. Алимова Д. Ўзбекистон ижтимоий фанларида хотин-қизлар муаммоларининг ўрганилиши ва вазифалари // Ўзбекистонда оила, давлат ва жамият қурилишида аёлларнинг роли ва гендер муаммолари. – Тошкент: Фан, 1999. – Б. 19. (Alimova D. Issledovaniye i zadachi zhenshchin v sotsial'nykh naukakh Uzbekistana // Rol' zhenshchiny i gendernyye voprosy v postroyenii sem'i, gosudarstva i obshchestva v Uzbekistane. - Tashkent: Fan, 1999. - B. 19).
 17. 17. Практическое руководство по внедрению гендерных подходов. ИПОР. – Нью-Йорк, 2002.– С. 17–19. (Prakticheskoye rukovodstvo po vnedreniyu gendernyx podkhodov. IPOR. - N'yu-York, 2002. - s. 17–19).
 18. 18.Муравьёва Н. Ўзбекистон хотин-қизларининг ижтимоий мақомини юксалтириш. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2004. – Б.49. (Murav'yeva N. Povysheniye sotsial'nogo statusa zhenshchin v Uzbekistane. - Tashkent: Izdatel'stvo Natsional'noy biblioteki Uzbekistana, 2004. – B. 49).

ЎТМИШГА НАЗАР
МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000